

ક્રમાંક:- મઉમશબ/સંશોધન/૨૫૦૦-૩૩

ગુજરાત માધ્યમિક અને

ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ,

સેક્ટર-૧૦ બી, સચિવાલય પાસે,

ગાંધીનગર તા. ૧૯/૦૯/૨૦૧૭

૨૫

જિલ્લા શિક્ષણાધિકારીશ્રી, તમામ

ગુજરાત રાજ્ય.

વિષય:- દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓને દિવ્યાંગજન અધિકાર અધિનિયમ-૨૦૧૬ની જોગવાઈ અનુસાર વિશેષ સવલતો આપવા અંગે.

સંદર્ભ:- (૧) The Rights of persons with disabilities Act-2016 (No:49 of 2016)

(૨) શિક્ષણ વિભાગના પરિપત્ર ક્રમાંક: પીઆરઈ/૧૦૨૦/૮૭૧/૬ તા.૩૦/૦૬/૨૦૧૭

(૩) તા.૨૭/૦૭/૨૦૧૭ની શૈક્ષણિક સમિતિમાં ઠરાવ ક્રમાંક:૪૪/૨૦૧૭ થી કરવામાં આવેલ નિર્ણય અન્વયે.

(૪) તા.૩૧/૦૮/૨૦૧૭ની શૈક્ષણિક સમિતિમાં ઠરાવ ક્રમાંક:૫૬/૨૦૧૭ થી કરવામાં આવેલ નિર્ણય અન્વયે.

ઉપરોક્ત વિષય અને સંદર્ભ અન્વયે જણાવવાનું કે ધોરણ-૯ થી ૧૨ ના દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓને 'દિવ્યાંગજન અધિકાર અધિનિયમ-૨૦૧૬ (૨૦૧૬નો ૪૯) ની જોગવાઈ' અનુસાર દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થી સક્ષમ સત્તાધિકારીનું દિવ્યાંગતાનું પ્રમાણપત્ર રજૂ કરે તો દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીની જરૂરિયાત અને વાજબીપણા મુજબ વિશેષ સવલતો આપવા અંગે ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ દ્વારા નીચે મુજબની વિગતે નિર્ણય કરવામાં આવેલ છે. લર્નીંગ ડીસએબીલીટી કોને ગણવી તે અંગે આરોગ્ય વિભાગ દ્વારા જે નિયમો બનાવવામાં આવેલા હોય તે અનુસાર સક્ષમ સત્તાધિકારીનું પ્રમાણપત્ર રજૂ કર્યેથી લર્નીંગ ડીસએબીલીટી ધરાવતા વિદ્યાર્થીને દિવ્યાંગતા અંગેની વિશેષ સવલતો આપવામાં આવશે.

(૧) પરીક્ષા સમયમાં વધારો/છૂટછાટ :-

માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક કક્ષાએ અભ્યાસ કરતા દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓને ધો-૯થી૧૨માં શાળાકક્ષાએ તેમજ ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ દ્વારા લેવાનારી તમામ લેખિત જાહેર પરીક્ષાઓમાં ત્રણ કલાકના પ્રશ્નપત્રમાં વધારાનો સમય અડધો

કલાક-૩૦ મીનીટ સંપૂર્ણ દ્રષ્ટિહીન, અલ્પદ્રષ્ટિ, બધિરાંધ, મંદબુદ્ધિ, બહુદિવ્યાંગતા, ઓટીઝમ, ઠીંગણાપણું, એસીડના હુમલાનો ભોગ બનેલ, શ્રવણક્ષતિ, વાકક્ષતિ, સેરીબ્રલ પલ્સી (C.P.), મસ્ક્યુલર ડિસ્ટ્રોફી, મટી ગયેલો રક્તપિત, સ્પેસીફીક લર્નીંગ ડિસએબીલીટી (Dyslexia, Dysgraphia, Dyscalculia, Dyspraxia and Developmental aphasia), Thalassemia, 'Perkinson's disease' 'Multiple Sclerosis', Haemophilia, ધરાવતા દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓને મળી શકશે. આ પ્રકારની દિવ્યાંગતા ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓ સ્વબળે પોતે જ લેખિત પરીક્ષામાં ઉત્તરો લખે અને લહિયાની મદદ ન લે અથવા લહિયાની મદદ લે તો પણ શાળાકીય અને બોર્ડની જાહેર લેખિત પરીક્ષામાં ત્રણ કલાકના પ્રશ્નપત્રમાં વધારાનો અડધો કલાકનો સમય મળશે.

(૨) પરીક્ષા ફી :-

દિવ્યાંગજન અધિકાર અધિનિયમ-૨૦૧૬ (૨૦૧૬નો ૪૯)ના પરિશિષ્ટ-૧માં જણાવેલ ૨૧ પ્રકારની દિવ્યાંગતાઓ ધરાવતા દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓને ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડની ધો-૧૦ અને ૧૨ની જાહેર પરીક્ષાની ફી માંથી સંપૂર્ણ માફી આપવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું છે.

(૩) પાસીંગ ધોરણ :-

ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ દ્વારા લેવામાં આવતી ધો-૧૦/૧૨ની લેખિત જાહેર પરીક્ષાઓમાં ફક્ત નાપાસ થતાં દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓએ નાપાસ થતા વિષય/વિષયોમાં ૧૦૦ ગુણમાંથી ઓછામાં ઓછા કુલ ૨૦ ગુણ પાસ થવા માટે મેળવવાના રહેશે. આ ૨૦ ગુણનો લાભ ધો-૦૯ અને ૧૧ ની શાળાકીય પરીક્ષામાં પણ આપવાનો રહેશે. સક્ષમ સત્તાધિકારીનું દિવ્યાંગતાનું પ્રમાણપત્ર દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થી દ્વારા રજૂ કર્યેથી જ ૨૦% પાસીંગ ધોરણનો લાભ મળવાપાત્ર થશે.

(૪) દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓ માટે પરીક્ષા કેન્દ્ર ખાતે કરવાની થતી ભૌતિક સુવિધાઓ :-

- ધો-૧૦ અને ૧૨ ની જાહેર લેખિત પરીક્ષામાં દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓના રહેઠાણથી નજીક હોય તેવા પરીક્ષા કેન્દ્રની ફાળવણી-વ્યવસ્થા કરવાની રહેશે.
- પરીક્ષા કેન્દ્રમાં દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓ માટે ગ્રાઉન્ડ ફ્લોર (ભોવતળીયે) પર બેઠક વ્યવસ્થાની ગોઠવણ કરવી.
- દિવ્યાંગ પરીક્ષાર્થીને અનુરૂપ ફર્નિચર જેવુંકે : બેંચ, ચેર, ડેસ્ક, ટેબલ ઇત્યાદિ, તેમજ સુગમ્ય શૌચાલય સુવિધાવાળું કેન્દ્ર હોય તેની કાળજી રાખવાની રહેશે.

- જે-તે જિલ્લામાં ભૌતિક સુવિધા ધરાવતી કાર્યરત વિશિષ્ટ શાળાઓને પણ પરીક્ષા કેન્દ્ર તરીકે રાખી શકાશે.
- પરીક્ષા કેન્દ્ર ખાતે દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓની સહાયતા અર્થે જે તે જિલ્લામાં કાર્યરત વિશિષ્ટ શિક્ષકોને સાંકળીને-જવાબદારી સોંપવી.

(૫) પરીક્ષા દરમિયાન વિશિષ્ટ શૈક્ષણિક સાધન-સામગ્રીના ઉપયોગની છૂટછાટ :-

- ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડની લેખિત જાહેર પરીક્ષા દરમિયાન દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓને વિશિષ્ટ સાધન-સામગ્રીનો ઉપયોગ કરવાની છૂટ આ પ્રમાણે મળશે :-
- સંપૂર્ણ દ્રષ્ટિહીન, અલ્પદ્રષ્ટિ, બધિરાંધ, સેરેબ્રલ પલ્સી (C.P.), ઓટીઝમ, બહુવિકલાંગતા, બધિર અને તીવ્ર બહેરાશ ધરાવતા દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓ ઇચ્છે તો કોમ્પ્યુટર સ્ક્રીન-રીડર, બ્રેઇલલિપિ લોડ કરેલું સોફ્ટવેરયુક્ત કોમ્પ્યુટર, એબેક્સ, ટ્રેલર ફેમ, બ્રેઇલ ગાણિતિક કંપાસ વાપરી શકશે.
- અલ્પદ્રષ્ટિ ધરાવતા દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓ મેઝીફાઇંગ ગ્લાસ, ટોકીંગ કેલ્ક્યુલેટર, લાજ કેલ્ક્યુલેટર, લાજ કી બોર્ડ સાથેનું કોમ્પ્યુટર, ઓપ્ટીકલ આસીસ્ટીવ ડિવાઇઝ, લો-વિઝન કીટનો ઉપયોગ કરી શકશે.
- વ્યક્તિગત દિવ્યાંગતાને અનુરૂપ જરૂરીયાત મુજબની વિશિષ્ટ શૈક્ષણિક સાધન-સામગ્રીનો ઉપયોગ કરી શકશે. પરંતુ આ વિશિષ્ટ શૈક્ષણિક સાધન-સામગ્રી દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓએ સ્વબળે-સ્વખર્ચે જ લાવવાની રહેશે. તેમજ દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓની જરૂરીયાત અને વ્યાજબીપણા મુજબ જિલ્લા શિક્ષણાધિકારીશ્રીએ આ અંગેની મંજૂરી આપવાની રહેશે.

(૬) બ્રેઇલ લિપિમાં પ્રશ્નપત્ર :-

- ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડની ધો-૧૦ અને ૧૨ની જાહેર લેખિત પરીક્ષામાં દ્રષ્ટિહીન દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓને બ્રેઇલલીપીવાળું પ્રશ્નપત્ર આપવાનો નિર્ણય કરવામાં આવેલ છે.
- બ્રેઇલલીપીવાળું પ્રશ્નપત્ર પરીક્ષામાં સંપૂર્ણ દ્રષ્ટિહીન દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીને જોઇએ છે કે કેમ? તે વિગત પરીક્ષા ફોર્મ ભરતી વખતે નિયત સ્થળે વિદ્યાર્થીએ અચૂક દર્શાવવાની રહેશે.

(૭) ધોરણ ૧૦/૧૨ની જાહેર લેખિત પરીક્ષાના મૂલ્યાંકન અંગે. :-

- સંપુર્ણ દ્રષ્ટિહીન, અલ્પદ્રષ્ટિ, બધિરાંધ , તીવ્ર બહેરાશ, સેરીબ્રલ પલ્સી (CP), બહુ વિકલાંગતા, ઓટીઝમ, સ્પેસીફીક લર્નીંગ દિવ્યાંગતા (Dyslexia, Dysgraphia, Dyscalculia, Dyspraxia and Developmental aphasia), માનસિક રોગ, શ્રવણક્ષતિ, વાકક્ષતિ અને મંદબુદ્ધિતા ધરાવતા દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓને ધોરણ ૧૦/૧૨ની જાહેર લેખિત પરીક્ષાના મુલ્યાંકનમાં અંગ્રેજી/અન્ય ભાષામાં જોડણીની ભૂલો અને ખોટી વાક્ય રચના હોય તો ક્ષમ્ય ગણવી તેમજ ગણિત વિષયમાં સ્ટેપની ભૂલ ગ્રાહ્ય રાખવી.
- તમામ દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓની ઉત્તરવહીનું મુલ્યાંકન કોઈ એક જ કેંદ્ર પર કરવું તેમજ આ કામગીરીમાં રીહેબીલીટેશન કાઉન્સિલ ઓફ ઇન્ડિયામાં રજીસ્ટર થયેલ વિશિષ્ટ શિક્ષકો-ખાસ શિક્ષકોની નિમણૂક કરીને તેમની મદદ લેવામાં આવશે.

(૮) રીડર/રાઇટર (લહીયા)ની સેવા બાબત. :-

- સંપુર્ણ દ્રષ્ટિહીન, અલ્પદ્રષ્ટિ, બધિરાંધ, સેરેબ્રલ પલ્સી (C.P.), ઓટીઝમ, મંદબુદ્ધિ, સ્પેસીફીક લર્નીંગ દિવ્યાંગતા(Dyslexia, Dysgraphia, Dyscalculia, Dyspraxia and Developmental aphasia), મસ્ક્યુલર ડિસ્ટ્રોફી, Parkinson's, Hemophilia, Thalassemia તેમજ અસ્થિવિષયક દિવ્યાંગતામાં ફેકચર કે સ્નાયુની ઇજા જેવી ગંભીર પ્રકારની બિમારીથી પીડાતા હોય તેવા દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓ કોઈ કારણસર લખવા અસમર્થ હોય તેવા દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓ સક્ષમ સત્તાધિકારીનું દિવ્યાંગતા પ્રમાણપત્ર રજૂ કરે તો તેઓની જરૂરિયાત અને વાજબીપણા અનુસાર તેઓને રીડર/રાઇટર (લહીયા)ની સેવાની મંજૂરી જિલ્લા શિક્ષણાધિકારીશ્રીએ આપવાની રહેશે.
- દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓને તેનાથી એક ધોરણ નીચેનો પોતાની શાળાનો અથવા અન્ય શાળાનો વિદ્યાર્થી લહિયા તરીકે આપી શકાશે.
- ધો.૧૦/૧૨ની જાહેર લેખિત પરીક્ષાના તમામ વિષયો માટે એક વિદ્યાર્થી દીઠ એક જ લહિયો રાખવાનો રહેશે અથવા તો આકસ્મિક સંજોગોમાં અન્ય લહિયાને નિયુક્ત કરવાની મંજૂરી જિલ્લા શિક્ષણાધિકારીશ્રીએ આપવાની રહેશે.
- દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીની જરૂરિયાત અને વાજબીપણા મુજબ રીડર/રાઇટરની વ્યવસ્થા સરળતાથી સમયસર ઉપલબ્ધ થાય તે અંગે તમામ જિલ્લા શિક્ષણાધિકારીશ્રીઓએ કાર્યવાહી કરવાની રહેશે.

(૯) વિષય પસંદગીમાં છૂટછાટ અંગે :-

દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓની દિવ્યાંગતા અનુસાર અને આવશ્યકતા મુજબ ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડની જાહેર લેખિત પરીક્ષામાં વિષય પસંદગીની વિષય/વિષયોમાં મુક્તિ અને છૂટછાટ મળવાપાત્ર થશે.

- શ્રવણક્ષતિ, વાકક્ષતિ, બંધિરાંધ, સ્પેસીફીક લર્નીંગ દિવ્યાંગતા (Dyslexia, Dysgraphia, Dyscalculia, Dyspraxia and Developmental aphasia), બહુવિકલાંગતા, તીવ્ર શ્રવણક્ષતિ ધરાવતા દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓને માત્ર પ્રથમભાષા (માતૃભાષા) એટલે કે ઉચ્ચસ્તરીય ભાષા સિવાયની ભાષાઓમાંથી મુક્તિ આપવામાં આવે છે પરંતુ ધો-૧૦માં કુલ ૭(સાત) વિષયો ફરજિયાત લેવાના રહેશે જે માટે જુથ-૨માંથી એક કરતા વધુ વિષયો પસંદ કરી શકશે. જેમકે,

જુથ-૧:- ફરજિયાત વિષયોમાંથી કોઈ એક ભાષા પસંદ કરવાની રહેશે. (ઉદા. તરીકે ગુજરાતી)

નીચેના ત્રણ વિષયો ફરજિયાત પસંદ કરવાના રહેશે.

- વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી
- ગણિત
- સામાજિક વિજ્ઞાન

જુથ-૨:- મરજિયાત વિષયોમાંથી કોઈ એકને બદલે ત્રણ વિષયો પસંદ કરી શકશે. (ઉદા.

ચિત્રકલા, ગૃહવિજ્ઞાન, સ્વાસ્થ્ય અને શારીરિક શિક્ષણ)

- સંપૂર્ણ દ્રષ્ટિહીન, અલ્પદ્રષ્ટિ, બંધિરાંધ, માનસિક દિવ્યાંગ (M.R.), સ્પેસીફીક લર્નીંગ દિવ્યાંગતા (Dyslexia, Dysgraphia, Dyscalculia, Dyspraxia and Developmental aphasia) ધરાવતા દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓ ધો-૧૦માં ગણિત વિષયમાં મુક્તિ રાખવા ઇચ્છે તો રાખી શકે છે. અને જુથ-૨ મરજિયાત વિષયોમાંથી એકને બદલે વધુ વિષયો પસંદ કરી શકશે. પરંતુ ધો-૧૦માં કુલ-૭ (સાત) વિષયો ફરજિયાત લેવાના રહેશે.
- જે વિષયોમાં કાર્યાનુભવ અને ટેકનિકલ વિષયો કે જેમાં પ્રાયોગિક કાર્ય જરૂરી હોય તે પુર્ણ કર્યાનું પ્રમાણપત્ર સંબંધિત માન્ય સંસ્થાઓનું રજુ કરી શકશે.

- ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડની જાહેર લેખિત પરીક્ષામાં દ્રષ્ટિહીન, બધિરાંધ અને અલ્પદ્રષ્ટિ ધરાવતા દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓને આકૃતિ, નકશા અને ગ્રાફ દોરવાના હોય તેવા પ્રશ્નોમાં અન્ય વૈકલ્પિક પ્રશ્નો આપવા. (ઉદા.ગણિત, વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી, સામાજિક વિજ્ઞાન, સ્વાસ્થ્ય અને શારીરિક શિક્ષણ)
- ધોરણ-૧૨ સામાન્ય પ્રવાહમાં જુથ-૩માં દરેક વિદ્યાર્થીઓએ બે વિષય લેવાના થાય છે. જેમાં શ્રવણક્ષતિ, વાકક્ષતિ, બધિરાંધ, બહુવિકલાંગતા, સંપૂર્ણ દ્રષ્ટિહીન, અલ્પદ્રષ્ટિ, મંદબુદ્ધિતા, સ્પેસીફીક લર્નીંગ દિવ્યાંગતા(Dyslexia, Dysgraphia, Dyscalculia, Dyspraxia and Developmental aphasia), તીવ્ર શ્રવણક્ષતિ ધરાવતા દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓને પડતી મુશ્કેલી નિવારવાના હેતુથી ધોરણ-૧૨ સામાન્ય પ્રવાહમાં ઉપરોક્ત દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓને જુથ-૩ના બે વિષયને બદલે એક વિષય લેવાનો અને જુથ-૪માં ત્રણને બદલે ચાર વિષયો પસંદ કરવાની છુટછાટ મળવા પાત્ર થશે.

ઉપરોક્ત વિગતો આપના જિલ્લાની તમામ માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓને જાણ તથા અમલ સારું મોકલી આપશો.

બીડાણ: The Rights of persons with disabilities Act-2016 (No:49 of 2016)માં દર્શાવેલ દિવ્યાંગતાની કેટેગરીની વિગત.

(આર.આઇ.પટેલ)

સચિવ

ગુજરાત માધ્યમિક અને
ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ,
ગાંધીનગર.

THE SCHEDULE

[See clause (zc) of section 2]

SPECIFIED DISABILITY

1. Physical disability.—

A. Locomotor disability (a person's inability to execute distinctive activities associated with movement of self and objects resulting from affliction of musculoskeletal or nervous system or both), including—

(a) "leprosy cured person" means a person who has been cured of leprosy but is suffering from—

(i) loss of sensation in hands or feet as well as loss of sensation and paresis in the eye and eye-lid but with no manifest deformity;

(ii) manifest deformity and paresis but having sufficient mobility in their hands and feet to enable them to engage in normal economic activity;

(iii) extreme physical deformity as well as advanced age which prevents him/her from undertaking any gainful occupation, and the expression "leprosy cured" shall construed accordingly;

(b) "cerebral palsy" means a Group of non-progressive neurological condition affecting body movements and muscle coordination, caused by damage to one or more specific areas of the brain, usually occurring before, during or shortly after birth;

(c) "dwarfism" means a medical or genetic condition resulting in an adult height of 4 feet 10 inches (147 centimeters) or less;

(d) "muscular dystrophy" means a group of hereditary genetic muscle disease that weakens the muscles that move the human body and persons with multiple dystrophy have incorrect and missing information in their genes, which prevents them from making the proteins they need for healthy muscles. It is characterised by progressive skeletal muscle weakness, defects in muscle proteins, and the death of muscle cells and tissue;

(e) "acid attack victims" means a person disfigured due to violent assaults by throwing of acid or similar corrosive substance.

B. Visual impairment—

(a) "blindness" means a condition where a person has any of the following conditions, after best correction—

(i) total absence of sight; or

(ii) visual acuity less than 3/60 or less than 10/200 (Snellen) in the better eye with best possible correction; or

(iii) limitation of the field of vision subtending an angle of less than 10 degree.

(b) "low-vision" means a condition where a person has any of the following conditons, namely:—

(i) visual acuity not exceeding 6/18 or less than 20/60 upto 3/60 or upto 10/200 (Snellen) in the better eye with best possible corrections; or

(ii) limitation of the field of vision subtending an angle of less than 40 degree up to 10 degree.

C. Hearing impairment—

(a) "deaf" means persons having 70 DB hearing loss in speech frequencies in both ears;

(b) "hard of hearing" means person having 60 DB to 70 DB hearing loss in speech frequencies in both ears;

D. "speech and language disability" means a permanent disability arising out of conditions such as laryngectomy or aphasia affecting one or more components of speech and language due to organic or neurological causes.

2. Intellectual disability, a condition characterised by significant limitation both in intellectual functioning (reasoning, learning, problem solving) and in adaptive behaviour which covers a range of every day, social and practical skills, including—

(a) "specific learning disabilities" means a heterogeneous group of conditions wherein there is a deficit in processing language, spoken or written, that may manifest itself as a difficulty to comprehend, speak, read, write, spell, or to do mathematical calculations and includes such conditions as perceptual disabilities, dyslexia, dysgraphia, dyscalculia, dyspraxia and developmental aphasia;

(b) "autism spectrum disorder" means a neuro-developmental condition typically appearing in the first three years of life that significantly affects a person's ability to communicate, understand relationships and relate to others, and is frequently associated with unusual or stereotypical rituals or behaviours.

3. Mental behaviour,—

"mental illness" means a substantial disorder of thinking, mood, perception, orientation or memory that grossly impairs judgment, behaviour, capacity to recognise reality or ability to meet the ordinary demands of life, but does not include retardation which is a condition of arrested or incomplete development of mind of a person, specially characterised by subnormality of intelligence.

4. Disability caused due to—

(a) chronic neurological conditions, such as—

(i) "multiple sclerosis" means an inflammatory, nervous system disease in which the myelin sheaths around the axons of nerve cells of the brain and spinal cord are damaged, leading to demyelination and affecting the ability of nerve cells in the brain and spinal cord to communicate with each other;

(ii) "parkinson's disease" means a progressive disease of the nervous system marked by tremor, muscular rigidity, and slow, imprecise movement, chiefly affecting middle-aged and elderly people associated with degeneration of the basal ganglia of the brain and a deficiency of the neurotransmitter dopamine.

(b) Blood disorder—

(i) "haemophilia" means an inheritable disease, usually affecting only male but transmitted by women to their male children, characterised by loss or impairment of the normal clotting ability of blood so that a minor wound may result in fatal bleeding;

(ii) "thalassemia" means a group of inherited disorders characterised by reduced or absent amounts of haemoglobin.

(iii) "sickle cell disease" means a hemolytic disorder characterised by chronic anemia, painful events, and various complications due to associated

tissue and organ damage; "hemolytic" refers to the destruction of the cell membrane of red blood cells resulting in the release of hemoglobin.

5. Multiple Disabilities (more than one of the above specified disabilities) including deaf blindness which means a condition in which a person may have combination of hearing and visual impairments causing severe communication, developmental, and educational problems.

6. Any other category as may be notified by the Central Government.

DR. G. NARAYANARAJU,
Secretary to the Govt. of India.